

4. Бровицкий, А. С. Виды, симптомы, лечение ДЦП// Здоровье - 2003. - №2-С.15.
5. <https://neuro-clinic.life/spasticheskaya-diplegiya-sindrom-littlya>
6. Бортфельд С.А. Двигательные нарушения и лечебная физическая культура при детском церебральном параличе. Л., 1971. - 245с.
7. Белозерова Л.М., Власова Л.Н., Клестов В.В. и др. «Лечебная физическая культура в педиатрии»- «Феникс» Ростов-на-Дону, 2006 г. – 187с.
8. Дубровский В. И. Лечебная физическая культура : учебн. для студ. вузов. — М.: ВЛАДОС, 1998-236с.
9. Епифанов, В. А. Лечебная физическая культура и спортивная медицина. — М. : Медицина, 1999. – 304 с.
10. Васильева В. Е. Лечебная физическая культура. — М.: Физкультура и спорт, 1970. — (Учебник для институтов физической культуры.) — 367 с.
11. Грехова Л. П. « Лечебная физическая культура при нарушениях опорно-двигательного аппарата у детей и подростков» : М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 42с.

ДИСЛАЛИЯСЫ БАР ОҚУШЫНЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУ КЕЗІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕРІН ЖОЮ ЖОЛДАРЫ

Сергей Н., Рахметова А.М

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Адамдар арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастың негізгі факторы – тіл. Сөйлеу әрекеті – тілді қолдану арқылы қарым-қатынас жасау процесі. Балаларды жан-жақты дамыту міндеттерінің бірі - сөйлеуді дамыту. Баланың сөйлеуі қаншалықты жақсы дамыған болса, оның алдында қоршаған әлемді тануда неғұрлым көп мүмкіндіктер ашылады, оның қарым-қатынасы оңайырақ болады. Қазіргі таңда еліміздегі өзекті тақырыптардың бірі болып ерекше білім қажет ететін балалармен жұмыс және инклюзивті білім беру жұмыстары болып отыр. Инклюзивті білім беруге білім алуға мүмкіндіктері шектеулі балалар кіреді. Осы мақалада дислалиясы бар оқушылармен жүргізілетін жұмыстардың бірқатарын, сонымен бірге қолданылатын әдіс тәсілдер туралы айтып өткім келіп тұр. Қазіргі таңда ата-аналар балаларының нәліктен мұндай күйге түсуінің себептерін анықтай алмай жатқан жайлары бар. Тіл үшін дамудың ең «қиын қыстау» кезеңі бала тілі шығып жатқан сәттен бастап білінеді. Бала 3 жасқа толғанға дейін мидың анатомиялық даму деңгейі іске асып жатады. Осы аралықта сөйлеу желісінің жетілуі аяқталады. М.М. Кольцова [1] айтқандай логопедиялық жұмысты ерте бастасаң ерте нәтижелі боласың. Мұндай оқушылардың ауызша сөйлеу кезіндегі кемшіліктерін жою логопедиялық қызметтерге жүгінуді көрсетеді. Арнайы мамандардың көмегіне дер кезінде жүгінсе, барлығы жақсы нәтижемен аяқталатынына сенемін.

Дислалия - қалыпты есту және сөйлеу аппараттарының иннервациясы кезінде дыбысты айтудың бұзылуы. Бұл бұзылулар сөйлеу дыбыстарының көбеюіндегі ақауларда көрінеді: бұрмаланған (қалыптан тыс), оларды айту, кейбір дыбыстарды басқаларымен ауыстыру, дыбыстарды араластыру және сирек-оларды өткізіп жіберу. "Дислалия" терминін Еуропада алғашқылардың бірі болып Вильнюс университетінің профессоры, дәрігер И.Франк[2] ғылыми айналымға енгізді. 1827 жылы жарық көрген монографияда ол оны жалпыланған мағынада әр түрлі этиологиядағы айтылу бұзылыстарының барлық түрлерінің атауы ретінде қолданды. Біраз уақыттан кейін, XIX ғасырдың 30-жылдарында швейцариялық дәрігер Р.Шультес [3] барлық сөйлеу бұзылыстарын екі топқа бөлді: кекіру және тіл. Ол "дислалия" терминімен тілге қатысты, бірақ И.Франкке қарағанда тар мағынада: ол артикуляция органдарының анатомиялық ақауларына байланысты дислалия деп тек айтылу бұзылыстарын айтады.

Дислалия жиі кездесетін ауытқушылық. Зерттеулер бойынша, мектеп жасына дейінгі балаларда 25-30% (5-6ж), мектеп жасындағы (1-2 сынып) балалардың 17-20%, ал жоғарғы сынып оқушыларында 1% дыбыс айтылуының бұзылысы байқалады. Бұл зерттеулер осы бұзылыстардың уақытша екенін дәлелдейді. Түзету жұмысы барысында балалардың аталмыш тіл мүкістіктерін жоюға болады [2,95].

Арнайы әдебиеттерде дыбыс айту кемшіліктерін түзетудегі логопедиялық жұмыс кезеңдерінде әртүрлі пікір айтылады. Мысалы, Ф.Ф.Рау [4] екі кезеңге бөлсе, О.В.Правдина[5], О.В.Токарева[6] үш, ал М.Е.Хватцев [7] төрт кезеңге бөлді. Кезең саны әртүрлі болғанымен негізгі мақсаты бір болып келеді. Логопедиялық түзету жұмысын, оның мақсаты мен міндетіне байланысты, келесі кезеңдерге бөлу тиімді:

- Дайындық кезеңі
- Дыбысты қою кезеңі
- Дыбысты дұрыс айтуға машықтандыру кезеңі
- Дыбысты ұқсас дыбыстардан ажырату кезеңі

Аталған кезеңдердің арасында айқын шекара жоқ – 1-нің аяқталуы 2-нің басталуына ұласып кетеді.

Дайындық кезең. Бұл кезеңнің негізгі мақсаттары: баланың түзету жұмысына ынталандыру, саналы түрде тапсырмаларды орындауға үйрету, зейінін, тындау, ойлау қабілетін дамыту, арнайы логопедиялық міндеттерге артикуляциялық дұрыс қалыптастыру, дыбысты қабылдау, ажырату жатады. Сөйлеу тіліндегі дыбыстардың түсіп қалуы сөздің басында, ортасында және аяғында кездесуі мүмкін. Мысалы: радио-адио, тарақ-таақ, қасқыр-қасқы. Р дыбысын айтқанда жұмсақ таңдайдың артқы жақ шеті дірілдеп, қырылдаған дыбысын немесе кішкентай тіл тербетіліп, көмейден ырылдаған «р» дыбысы, тілін шайнап «с» дыбысын, тілін бұрап езуінен «ш» дыбысын, еріндерін үрлеп «л» дыбысын шығарады. Кейбір балалар бір дыбысты екінші дыбыспен алмастырып айтады. Алмастырулардың мынадай түрлері болуы мүмкін:

1. Жасалу жолдары жағынан ұқсас, сөйлеу тілі мүшелеріндегі айтылуында айырмашылығы бар дыбыстар алмастырылады, мысалы тіл арты түзелмелі (шұғыл) дыбыстарын тіл алды шұғыл дыбыстарына алмастырады. (Кәмила-Тәмила, гүл-дүл).

2. Сөйлеу мүшелеріндегі айтылуы ұқсас, жасалу жолдарының айырмашылығы бар дыбыстар алмастырылады, мысалы, тіл алды «с» дыбысы тіл алды «т» дыбысына алмастырылады. (сабын-табын).

3. Жасалу жолдары ұқсас, ал сөйлеу тілі мүшелерінің әрекеті бойынша айырмашылығы бар «с» дыбысына алмастырылады. Мысалы: Самат-фамат және т.б.

4. Сөйлеу тілі мүшелеріндегі айтылуы мен жасалу жолдары ұқсас дыбыстар дауыстың дауыстың қатысуымен шығатын дыбыстармен, мысалы, ұяң дыбыстар қатаң дыбыстармен алмастырылады. (Болат-полат, қозы-қосы).

5. Жасалу жолдары ұқсас дыбыстар мен сөйлеу мүшелерінің белсенді әрекеттері бойынша шығатын дыбыстар жуан және жіңішке белгілерімен айқындалатын дыбыстармен, мысалы: жіңішке дыбыс жуан дыбыспен, жуан дыбыс жіңішке дыбыспен алмастырылады: (пяз-паз, ерік-ерик).

Сөйлеу тілінде айтылуы бұзылған дыбыстардың мөлшері бойынша дислалия қарапайым және күрделі болып бөлінеді. Егер сөйлеу тілінің айтылуында бұзылған дыбыстардың саны төртке дейін болса, оны қарапайым, ал одан көп болса күрделі дислалия дейді. Егер сөйлеу тілінің айтылуында бұзылған дыбыстардың ауытқулары дыбыс шығарудағы сөйлеу тілі мүшелерінің әрекетіндегі бір топтағы (мысалы, ысқырықтар) дыбыстар болса, онда мономорфиялық дислалия дейді. Егер мұндай ақаулықтар дыбыс шығарудағы сөйлеу тілі мүшелерінің әрекетіндегі бірнеше топтардағы дыбыстарда болса, оларды полиморфиялық дислалия дейді.

Дислалиясы бар балада артикуляциясы бойынша қиын бір не бірнеше дыбыстардың айту бұзылыстары болуы мүмкін (ысқырықты, ызың, р,л). дыбыстарды айтудың бұзылыстары белгілі бір дыбыстардың жоқ болуы, дыбыстарды қиырайтуы немесе оларды

алмастыру арқылы көрінуі мүмкін. Логопедиялық тәжірибеде дыбыстарды дыбыстау бұзылыстары келесі атаулармен аталады: сигматизм (ысқырықты (свистящие) немесе ызынды (шипящие) дыбыстарды жеткіліксіз айту); ламбдацизм (л-л' дыбыстарын жеткіліксіз айту); таңдайлық дыбыстарды дыбыстаудағы дефекттер (к-к', г-г', х-х', й дыбыстарын жеткілікті түрде айтпау); ұяңды дефект (ұяң дыбыстарының орнына жұмсақ жұптарын айтады); жұмсару дефектісі (қатты шығатын дыбыстардың орнына жұмсақ жұптарын айтады). Дислалаиясы бар балаларда сөйлеу дамуының бұзылыстары байқалмайды, яғни сөйлеудің лексико-грамматикалық жағы қалыппен байланысты қалыптасады.

Ақаулы дыбыстарды анықтау үшін логопед баланы өзінен кейін сөздерді қайталауға немесе суретте көрсетілген нәрсені атауға шақырады. Бұл материал дыбыстардың барлық топтарын қамтитындай етіп таңдалған. Оның үстіне дыбыс әртүрлі позицияда болуы керек: сөздің басында, соңында және ортасында жұмсақ және қатаң дауыссыз дыбыстар да ескеріледі.

Ата-аналар логопедке жүктілік пен босану кезінде ауытқулардың болуы немесе болмауы туралы ақпарат қажет болуы мүмкін екеніне дайындалуы керек. Маман басқа мамандардан қосымша емтихандарды тағайындай алады (көру, есту, психикалық дамуды тексеру). Балаға есту қабілетінің жоғалуы диагнозы қойылған кезде, логопедтен басқа, ол отоларингологтың көмегіне мұқтаж болады.

Диагностика дыбыстардың айтылуында жақын дыбыстарды ажырату қабілетін тексеруге бағытталған бірқатар фонематикалық тесттерді қамтиды. Патологияның механикалық түрімен кейбір дыбыстардың айтылуындағы ақаудан, егер олардың пайда болу көзі жойылмаса, құтылу мүмкін емес. Сондықтан дислалаияны емдеу осыдан басталады.

Зерттеуде жүргізілген дислалаияның әртүрлі формалары бар балаларды динамикалық эксперименттік зерттеу нәтижесінде, 4-6 жас аралығындағы дислалаияның әртүрлі формалары бар балалардың сөйлеу процестерінің даму ерекшеліктерін сипаттайтын нақты статистикалық сенімді мәліметтер алынды.

Педагогтардың, дефектологтардың практикалық жұмысында келесі ұсыныстар болуы мүмкін:

1. Оқу, тәрбие және түзету іс-шараларын жүргізу кезінде дислалаияның әртүрлі формалары бар балалардың сөйлеу ерекшеліктерін ескеру.
2. Дислалаиясы бар балалардың сөйлеуін дамыту үшін жаттығулар мен ұсыныстардың арнайы жүйесін қолданыңыз.
3. Логопедиялық жұмыс процесінде жаттығуларды кезең-кезеңмен және жүйелі түрде қолданыңыз.
4. Балалардың ынталандыру арқылы сөйлеуді қалыптастыру міндеттеріне қызығушылығын сақтау қажет.
5. Балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тапсырмаларды сәтті орындауға қол жеткізу.

Дислалаияны жеңу үшін сөйлеу терапиясы жұмысы онтогенездегі дыбыстық айтылымның дамуын ескере отырып құрылуы керек. Мектеп жасына дейінгі балалардағы дыбыстық айтылымның бұзылуын сәтті түзету үшін сараланған тәсілді қолдану қажет:

- баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескеру.
- сөйлеу кемістігінің этиологиясы, механизмі, құрылымы.
- таңдау логопедиялық жұмыс кезеңіне байланысты оқыту әдістерін қолдану.

Жұмыс бағыттары мен диагностикасы:

- сөйлеу тынысын жаттықтыру;
- фонематикалық есту қабілетін дамыту;
- сөйлеу аппаратының дұрыс артикуляциялық құрылымын пысықтау;
- қолдың ұсақ моторикасы бойынша жұмыс;
- тірек дыбыстарды дамыту.

Дислалаиясы бар оқушылармен логопедиялық жұмыс жүргізудің принциптері:

Жетекші қызметті есепке алу принципі. Сабақтар балаға қызықты формада ұйымдастырылуы керек: ойын түрінде, мектеп оқушылары арасындағы бәсекелестік элементтері бар түрінде.

Даму принципі. Логопедиялық сабақтар дыбыстың қате айтылуын жойып қана қоймай, баланың танымдық белсенділігін ынталандыруы керек, бұл оның дамуына ықпал етеді.

Онтогенетикалық принцип. Полиморфты дислалияны жеңу кезінде онтогенездегі дыбыстардың пайда болу реттілігі ескеріледі.

Тұлғалық-бағдарлы көзқарас принципі. Баланың жеке басын қараңыз, серіктестік қарым-қатынас стилін ұстаныңыз. Эмоционалды қолдау атмосферасын жасаңыз. Оған ұсынылған тапсырманы жеңетінін сезіндіріңіз.

Сабақтағы әр түрлі іс-әрекет түрлерін (әдістерін) өзгерту принципі. Шаршауды болдырмау керек.

Барлық анализаторларды қолдану принципі. Акустикалық тіректерден басқа, бала көрнекі, тактильді және бұлшықет сезімдерін пайдаланады.

Көріну принципі. Көрнекілік пен дидактикалық материал міндетті түрде қолданылады.

Қарапайымнан күрделіге қарай дидактикалық принцип. Осы принциптерде соңғы 5-10 жыл көлемінде логопедтер өз тәжірибесінде қолданып келеді.

Қорыта келгенде қазіргі еліміздегі логопедиялық жұмыстар қарқынды жүруде. Бізге керегі логопедтік қызметке балалардың көп жүгіну статистикасын өсіру емес, керісінше мұндай кемшіліктері бар балаларды сау балалар қатарына қосып, статистиканы төмендету. Соңғы жылдары ғалымдардың зерттеуімен жүргізілген әдіс-тәсілдер көмегін тигізіп жатыр. Оны өз тәжірибесінде қолданған бір емес бірнеше логопед мамандардан байқадым. Осы мамандықты меңгеру барысында жинап жатқан тәжірибем алдағы болашақта қолданысқа енетініне кәмілім жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.М. Кольцова. Ребенок учится говорить. 288 стр.
2. И.Франк «Методы логопедии» — М., 1997. — Ч. I, II. 210 стр.
3. Хрестоматия по логопедии / Под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селиверстова — М., 1997. — Ч. I, II. 600 стр.
4. Гумарова Л. Дыбыс айту бұзылыстары және оларды түзету жолдары //Дефектология. — 2013.- №3 265 стр.
5. Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г.С. Логопедия. – Алматы, 2011.
6. Өмірбекова Қ.Қ. Дыбыс айту кемшіліктері және түзету жолдары. - Алматы, 2005.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Синица О.В., Крутых О.В., Чайка К.М.

КТУ «Специальная школа – интернат № 4» управления образования
Карагандинской области, Караганда

Экологическое образование и воспитание в республике Казахстан сегодня превращаются в стержень современного общества, являясь ключом к перестройке систем образования и общества в целом. Экологизация системы образования и общества - одно из обязательных условий устойчивого развития Казахстана и одна из основ и обязательных условий преодоления, стабилизации и недопущения в будущем глобальной экологической катастрофы, опасность которой уже признана [3].

Для Казахстана, отнесённого Декларацией ООН Рио-92 к категории экологически наиболее уязвлённых стран, на сегодняшний день приоритет экологической безопасности -